

KDAJ BO ŽE KONEC VAŠIH OSEMDESETIH?

Vsi, ki smo se v Sloveniji kadarkoli resneje ukvarjali z umetnostjo, smo ponotranjili nekaj temeljnih dogem. Na primer: "Osemdeseta so bila čas razcveta alternativnih gibanj v Sloveniji", "Mladi umetniki in intelektualci so s provokativnimi akcijami zamajali avtoritarni enopartijski sistem", "Kulturniška gibanja so temelj demokratizacije in osamosvojitve Slovenije", in, seveda, zimzelena "Kultura je še vedno gonilo družbenih sprememb!" Vse to smo na proslavah, simpozijih in otvoritvah slišali ponovljeno tisočkrat. Za tisti del slovenske javnosti, ki se dojema kot progresivno, je podoba NSK-jevega plakata za Dan mladosti nepogrešljiv del geneze "demokratske Slovenije", skupaj s številko 57 Nove Revije, kolumnami Mladine in protesti ob aferi JBTZ. Laibachi, IRWIN, Pankrti, ŠKUC, Mlakar, Žižek in drugi kulturno-akademski disidenti so totemi našega kolektivnega vrednostnega sistema in nam narekujejo, kaj je vloga kulture v družbi. Kultura se bori za svobodo izraza, proti enoumju in tiraniji!

A za generacijo, ki je začela z opravljanjem svojega poklica po letu '91, so te dogme o uporniški kulturi že zaznamovane z nekaterimi protislovji. Naši veliki uporniki so namreč po odcepitvi Slovenije postali direktorji vplivnih institucij. Nekoč preganjani glasovi Nove Revije so danes govorci na državnih slovesnostih, naši najbolj "nevarni umi" pa se smukajo med svetovnimi pomembneži na blejskem strateškem forumu. Na njihovih razstavah in koncertih se srečujejo politični veljaki, meja med oblastjo in kritično umetnostjo pa je povsem zamegljena - nekdanji Pankrti so postali mestni svetniki Zorana Jankovića, Milan Kučan je častni državljani NSK države v času. Tisto, čemur pravijo disidentska kultura, je v postsocialistični Sloveniji dejansko uradna državna kultura, njeni predstavniki pa so predstavniki liberalne veje oblasti. Temu primerno imajo zagotovljene prestižne razstave in izdaje, retrospektive in monografije ter, seveda, dosmrtno rente iz državnega proračuna.

Za umetnike in ustvarjalce pa v zvezi s kulturnimi dogmami obstaja še eno protislovje: večina ustanov, ki jih razumemo kot gonilo napredka v družbi, je v svojem načinu delovanja globoko konzervativna in izkoriščevalska. Nedavni škandal okoli galerije Fotopub, ki je na površino naplaval tudi zgodovino spolnega izkoriščanja ustanovnega člana IRWIN Romana Uranjeka, je zgolj nakazal, kakšni odnosi vladajo v sferi elitne državne kulture. Kot je pokazala raziskava Poligona¹, so javni kulturni zavodi med najbolj izkoriščevalskimi ustanovami v državi, v katerih je neplačevanje in socialni dumping preko outsourcinga nekaj povsem normalnega. Večina kulturno-ustvarjalnih delavcev komaj preživi mesec, slovenski kulturni sistem pa mnoge umetnike sili v neplačano delo za reference. Tisoče ustvarjalcev je v nekaj letih izgubilo svoje delovne prostore in mnogi se odločajo za druge poklice. Na drugi strani pa stojijo direktorji in direktorice ter njihovi umetniški izbranci, ki si zabarikadirani v kulturne palače delijo vulgarno visoke zneske za svoje projekte. Ustvarjalci v Sloveniji smo se navadili gledati, kako okoli nas v imenu kulture rastejo desetine milijonov evrov vredne stavbe, v katere nas velika večina ne bo nikoli imela vstopa.

Tako se z vsakim letom bolj jasno kaže, da tudi na polju kulture zeva velik razredni prepada. In kjer je razredni prepada, mora obstajati tudi razredna delitev, kakršno poznamo v vseh drugih

¹Matjaž, E., P. Černič in L. Piškorič. 2022. Raziskava: Slovenski kulturno-kreativni delavec v času covid-19. Dostopno na: <https://www.poligon.si/raziskava-slovenski-kulturno-kreativni-delavec-v-casu-covid-19-pomlad2022/>

delih kapitalistične družbe - to je delitev na lastnike in na delavce. A če so ta razmerja v drugih panogah jasna (noben skladiščnik, čistilka, tajnik ali šofer ne verjame, da so s šefom "skupaj na strani napredka"), je v kulturi drugače. Razredni konflikt je zamegljen, saj so kulturni direktorji vendarle kritično razmišljujoči ustvarjalci in intelektualci ... pravzaprav uporniki! Njihove institucije so polne poklonov subkulturnim gibanjem, radikalni filozofiji in celo revolucionarnim bojem. V intervjujih se ves čas kritično opredeljujejo do kapitalistične družbe, govorijo o emancipaciji in antiavtoritarizmu, vidimo jih lahko celo z megafoni v rokah na protestih proti Janši ... Ali jih res lahko uvrstimo v razred izkoriščevalskih kapitalistov, kot so prostaški Joc Pečecnik ali Mirko Tuš?

Da bi bolje razumeli ta protislovja, moramo pogledati v zgodovino nastanka slovenskega vladajočega razreda ter preučiti vlogo kulturne produkcije pri prehodu Slovenije v kapitalistično družbo.

GENEZA SLOVENSKE KULTURNE ELITE

Med osemdesetaši boste danes težko našli osebo, ki bi kritično komentirala svojo vlogo v osamosvojitelskih procesih, refleksija dogodkov tistega časa je povsem utopljena v herojskih zgodbah in nostalgiji. Naši kulturni očaki radi opisujejo osemdeseta kot "boj drznih outsiderjev za demokracijo proti totalitarni oblasti" in reducirajo družbeno dinamiko na dihotomijo "civilna družba proti državi". Kot danes povzema celo stranka Levica, naj bi šlo za "*kulminacijo desetletij prizadevanj civilne družbe, intelektualcev in kulturnikov, da bi živeli v samostojni državi ... v središče osamosvojitve sta bila postavljena slovenski jezik in kultura.*"² Nenehno ponavljanje teh mitov pa nima nikakršne zveze z zgodovinsko analizo - prej je namenjeno organiziranju pozabe.

Edini glas te generacije, ki je zmožen kritično gledati na svojo vlogo kot disident, je morda Tomaž Mastnak. Ta je ob predstavitvi knjige "Civilna družba"³ odkrito priznal, da sta aktiviste in umetnike tega obdobja sicer vodila mladostniški entuziazem (in aroganca), niti malo pa se niso zavedali večjih sil, ki so dejansko imele koristi od njihovega delovanja. T. i. alternativna scena je po njegovem mnenju dobila vlogo v naši družbi predvsem zato, da bi se vanjo vpeljal kapitalizem ter onemogočilo resno razmišljanje o socializmu.

Mastnak nas tako iz udobnega polja kulture preseli na neprijetno področje politike in ekonomije. Opomni nas, da pri razpadanju Jugoslavije ni šlo le za "demokratizacijo" ali "opolnomočenje civilne družbe", ampak predvsem za krvavo privatizacijo družbene lastnine - za odpravo socializma in zagon kapitalizma, torej za razredni boj med interesi kapitala proti interesom delavcev. Ključno ni bilo vprašanje demokracije, pač pa vprašanje produkcije in lastnine - kdo si ima pravico prisvajati sadove skupnega dela. To je bila temeljna delitev znotraj Partije vse od 60. let naprej, pri čemer se je frakcija t. i. *tehnokratov* - predstavnikov gospodarstva in menedžmenta - vseskozi zavzemala za več kapitalizma⁴. Moderna zgodovina Jugoslavije ni zgodovina boja partijskega enoumja proti civilni družbi, ampak boja partijskih struj za in proti

² Levica. 2023. Podpredsednica DZ Nataša Sukič ob dnevu samostojnosti in enotnosti. Dostopno na: <https://www.levica.si/natasa-sukic-dan-samostojnosti-in-enotnosti/>

³ Mastnak, Tomaž. 2023. Civilna Družba, Ljubljana: Založba ZRC SAZU

⁴ Bavčar, Igor; S. Kirn in B. Korsika. 1985. Delo+Kapital v SFRJ. Republiška konferenca ZSMS.

liberalizaciji gospodarstva, avtonomijo podjetij, povečevanju produktivnosti in ukinitve delavskega samoupravljanja⁵ - ciljev, ki so jih tehnokrati na koncu dosegli šele z uničenjem federacije⁶.

Naši alternativci so tu, vede ali nevede, odigrali podporno vlogo pri prizadevanjih desnega krila partije. Jasno, kapitalistične ideje tehnokratov niso bile popularne pri delavcih, ki so ustvarili in koristili javne sisteme. Da bi program tehnokratov uspel, so morali doseči medrazredni konsenz. Pri tem so paktirali z različnimi elementi družbe, ki so si vsak iz svojih razlogov želeli spremembo sistema. Tu so poleg nacionalistov in Cerkve svojo vlogo odigrali tudi kulturniki in intelektualci. Ti so izpostavljali vprašanja demokracije in človekovih pravic, bolj malo pa so imeli povedati o lastništvu in produkciji. Ni težko videti, kako so se prizadevanja panksov in postmarksističnih filozofov brežhibno zliila s prizadevanji partijskih tehnokratov. Oboji so v središče družbe postavljale posameznika. Oboji so iskali samouresničevanje zunaj politike, na polju kulture in trga. Oboji so videli naravne zaveznike na Zahodu. In oboji so kmalu našli skupne točke srečevanja znotraj Zveze socialistične mladine Slovenije in drugih partijskih celic, ki so zahteve civilne družbe začele postavljati v ospredje.⁷ Tako je politični boj tehnokratov za prevlado kapitalizma dobil značaj kulturnega boja za demokracijo in svobodo. Kot je zapisal Rastko Močnik, je imela liberalno demokratska alternativa *“morda dobre namene, pomagala pa je uvajati kapitalizem v nekdanje socialistične dežele nenazadnje s tem, da je ohranjala iluzijo, da je mogoč demokratičen in delovnim množicam prijazen kapitalizem s človeškim obrazom.”*⁸

Razredni značaj tega projekta pa se je žal pokazal šele kasneje. Zmaga kapitalizma je za “osamosvojitelje” prinesla velike nagrade - ZSMS je postal LDS in vladal 14 dolgih let, nacionalisti so dobili svoje stranke v vladah in delnice v velikih podjetjih, Cerkev je dobila svoje gozdove, kulturniki so dobili svoje institucije, ki so postale ideološki aparat nove države. Za delavstvo pa je sledil propad celotnih gospodarskih panog in regij, razprodaja podjetij državnega pomena, množično odpuščanje in izbris. Drugod po Jugoslaviji so sledili brutalna vojna, genocid in obubožanje. Slovenija je postala podizvajalka imperialnega centra, partnerka pri izvajanju Natovih vojn in vratarka Trdnjave Evrope. Danes prevladuje prekarno zaposlovanje, dostopnost stanovanj in javnih storitev pa sta vsako leto nižji. O čem torej danes v “svobodi” in “demokraciji” delavci zares odločajo? Lahko le prikimamo zaključku Tomaža Mastnaka, da *“trideset let po zmagi civilne družbe bredemo vse globlje v totalitarizem”*.

Seveda pa slovenska kultura ni zmožna misliti teh procesov, tako kot jih ni bila zmožna misliti v osemdesetih. Nekdanji disidenti so v novi ureditvi postali kulturni atašeji novopečenih kapitalistov, dvorni pesniki razreda, ki je prevzel oblast, nekateri pa so tudi sami spremenili svoj kulturni kapital v politični in finančni kapital. Tako so postali uradni naratorji osamosvojitve, nekakšni bard, ki sicer občasno kritizirajo oblast in sistem, vendar zgolj in samo, kadar ta odstopa od svetih vrednot mitoloških osemdesetih. Še vedno imajo veliko povedati o demokraciji in človekovih pravicah, molčijo pa o temeljnem vprašanju, ki najbolj temeljito zaznamuje odločanje

⁵Kirn, Gal. 2010. Od primata partizanske politike do postfordistične tendence v socialistični Jugoslaviji. V: Postfordizem. Razprave o sodobnem kapitalizmu. Ljubljana: Mirovni inštitut. Dostopno na: https://www.mirovni-institut.si/data/tinyMCE/Publikacije/postfordizem/MI_politike_postfordizem_203-244_kirn2.pdf

⁶ Villa, Carlos G. 2017. Nova država za nov svetovni red, Mednarodni vidiki osamosvojitve Slovenije (Un nuevo estado para un nuevo orden mundial), Ljubljana: založba cf

⁷ Mastnak, Tomaž. 2023. Civilna Družba, Ljubljana: Založba ZRC SAZU

⁸ Močnik, Rastko. 2012. Kaj vse je pomenil izraz “civilna družba”? V: Medijska preža, št. 43, Dostopno na: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/43/civilna-druzba/>

in pravice večine ljudi: kdo si lasti sadove skupnega dela? Odgovor je samoumeven: to je razred lastnikov, zmagovalcev tranzicijske loterije. Ko se danes govori o teptanju delavstva, se to predstavlja zgolj kot nekakšen eksces par grabežljivih posameznikov, ki so odstopili od vrednot osamosvojitve, ne pa kot smoter osamosvojitve same.

Funkcija kulturne elite v novem sistemu je torej ista kot je bila v prejšnjem: gladiti pot kapitalu s tem, da briše razredne konflikte v družbi.

KULTURNA PRODUKCIJA JE KAPITALISTIČNA PRODUKCIJA

Osamosvojiteljska mitologija nam kulturo predstavlja kot nekakšno posebno sfero družbe, ki neodvisno od njenih materialnih silnic od nekdej lebdi nad Slovenijo in jo opominja o njenih visokih nacionalnih vrednotah. Kot smo videli, to ni bilo res v osemdesetih, ko je bila kultura močno prepletena z razrednimi konflikti v Partiji, še manj pa je res danes, ko celotno družbo pogojuje kapitalistični produkcijski način. Kultura je bila najprej uporabljena, da je pomagala vpeljati kapitalizem, danes pa je vpeta v vse vidike njegovega delovanja in širjenja. Kolikokrat ste v zadnjih letih slišali argument, da “vsak evro, vložen v kulturo, generira dodatne gospodarske učinke”?

Kultura je v kapitalizmu gospodarska panoga, nič več in nič manj. To pomeni, da v njej prevladuje mezdni odnos - da imamo lastnike proizvodnih sredstev in delavce, ki so za preživetje odvisni od lastnikov. In pomeni, da se ne proizvaja izdelkov zavoljo njih samih, ampak za njihovo menjavo. V tem smislu ni nobene prave razlike med šefom založbe in šefom tovarne gospodinjskih aparatov - oba iščeta načine, kako od delavcev dobiti čim več ur dela za čim manj plačila. Uvajajo prekarne zaposlitve ali neplačana “poizkusna obdobja”, izigravajo delavce enega proti drugemu, rušijo sindikate, goljufajo in kradejo. Razlika pa je prisotna med delavci. Medtem ko izdelovalec gospodinjskih aparatov ve, da je njegovo delo namenjeno izključno dobičkom šefa, si pisatelj lahko domišlja, da proizvaja lasten unikaten produkt, s katerim spreminja svet, zaradi česar bo v to vložil tisoče neplačanih ur dela. Noče pa razumeti, da njegova knjiga na polici igra popolnoma enako vlogo kot palični mešalnik. Je potrošna roba, ki se prodaja za dobiček.

Na tem mestu bo kdo zagotovo opozoril, da to morda velja za komercialno kulturo na trgu, ne pa tudi za državno subvencionirano kulturo. Toda dejstvo, da v neki panogi kot akter nastopa država, te seveda ne izvzame iz sfere kapitalistične produkcije.⁹ Država lahko nastopi kot kapitalist, ki od svojega vložka v neko kulturno institucijo pričakuje dobiček. Ta dobiček lahko pride neposredno (na primer od prodaje kart za komercialno prireditve), pogosteje pa donosi od investicij pridejo posredno. Danes kulturni ekonomisti radi govorijo o “multiplikativnih učinkih” kulture na gospodarstvo¹⁰. Dovolj je pogledati slovensko prestolnico in lahko vidimo, kako je kultura intenzivno vpeta v pospeševanje kapitalistične akumulacije: koncerti v Kinu Šiška polnijo AirBnBje v soseski, Center Rog dviga ceno kvadratov na Trubarjevi, prižig lučk za veseli december napolni lokale in trgovinske centre ... Kultura gre z roko v roki z gradbenimi posli, marketingom, zabavno industrijo in turizmom ter je ključen dejavnik gentrifikacije. Novodobni kulturni producenti so se primorani s tem celo hvaliti in na ta način argumentirati prejemanje javnih

⁹ Sirk, M. 2022. Misliti kulturo. Dostopno na: <https://fronta.org/novice/misliti-kulturo/>

¹⁰ Pišek, Mojca. 2016. Kulturni ekonomist Andrej Srakar: Evro, vložen v kulturo, se najbolje obrne. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042732414>

sredstev.¹¹ In dejstvo, da kot financer nastopa država, v ničemer ne zmanjša stopnje izkoriščanja delavcev v panogi; nasprotno, zaradi dolge verige podizvajalcev je to pogosto še bolj zakrito in posledično bolj ekstremno.

Seveda pa lahko država nastopi tudi kot kupec kulturnih storitev - naroči državno proslavo, odpre muzej ali galerijo nacionalne umetnosti. Kulturna branža je tudi del državnega aparata, tako kot vojska ali sodnija. Vsaka oblast potrebuje svojo ideološko infrastrukturo, ki jo legitimira pred ljudstvom. V tem primeru delo umetnika ni proizvodnja blaga, ampak družbenega konsenza¹². Za liberalne oblasti to pomeni tako sponzoriranje osamosvojiteljske propagande kakor tudi sponzoriranje "naprednih kulturnih vsebin". Uradno državno kulturo tako lepo dopolnjuje t. i. neodvisna scena, ki z razstavami o multikulturalizmu in s feminističnimi simpoziji dokazuje pluralen značaj kapitalistične države, ne da bi jo kakorkoli ogrožala.

To državno ideološko infrastrukturo upravljajo osemdesetaši in njihovi nasledniki - klika alternativcev, ki je po osamosvojitvi bodisi dobila položaj državnih kulturnih menedžerjev, ali pa so s pomočjo zahodnih fundacij ustanovili prestižne nevladne organizacije. Gre za omrežje javnih in zasebnih akterjev, ki pod pokroviteljstvom ministrstva za kulturo razpolaga z enormnimi investicijskimi sredstvi. V tej sferi kulturne produkcije zeva še najbolj očiten razredni prepad. Na eni strani so direktorji, ki so deležni pravih pravcatih borčevskih penzij, ne da bi se kdaj borili v kaki vojni, na drugi strani pa delavci, ki so hvaležni za drobtinice, največkrat pa za elitne institucije delajo kar zastonj. Direktorji javnih kulturnih zavodov so tako med najboljše plačanimi javnimi uslužbenci - vodja Muzeja in galerij mesta Ljubljane Blaž Peršin, ki je lansko leto skupaj z nagradami v mesecu maju presegel 30.000 evrov bruto, je med najboljše plačanimi uradniki v državi.

Naši "nevarni umi" se seveda nikoli ne obotavljajo posoditi svojega imena tem elitnim institucijam. Nasprotno, Žižek je bil med prvimi zvenečimi gosti v Cukrarni, Mladen Dolar skupaj z vidnimi predstavniki kulturnih NVO-jev sedi v odboru Centra Rog, NSK so tako rekoč "hišni bend" Moderne Galerije, če naštejemo le nekaj ustanov v prestolnici. Živimo v državi, kjer turbokapitalisti, kot so Zoran Janković in Robert Golob, z zanosom postavljajo odre "disidentom", da lahko na njih pridigajo o revoluciji, emancipaciji, feminizmu in ekologiji, preden si postrežejo s kanapeji in s šampanjcem nazdravijo milijonarjem, lopovom in posiljevalcem. Tako kot v osemdesetih, je tudi danes vsebina uporniških pridig povsem irelevantna - pomemben je njihov učinek: to je ustvarjanje družbenega konsenza o kapitalizmu. Naša kulturna alternativa ne zmore drugega, kot da v jeziku radikalne levice podpira konzervativni kapitalistični režim.

KONEC DOLGIH OSEMDESETIH

Naš namen ni podajati vsebinskih kritik izdelkov slovenske kulturne produkcije. Nekateri so tehnično boljši, drugi slabši, nekateri privlačijo občinstvo, drugi ne. Toda bolj kot vprašanje "*Kaj ustvarjamo?*", si velja postaviti vprašanje "*Za koga ustvarjamo?*". Vsi, ki smo vpeti v ustvarjalno dejavnost, moramo namreč vedeti, da naše vsebine ne nastajajo neodvisno od naših materialnih okoliščin, ki jih pogojujejo drugi. Tudi v domnevno svobodni in demokratični družbi nam je

¹¹ Srakar, A. 2015. *Kultura? Dejstva!* Ljubljana: Likovne besede. Dostopno na: https://www.asociacija.si/si/wp-content/uploads/2017/10/KULTURA_Dejstva.pdf

¹² Sirk, M. 2022. *Misliti kulturo*. Dostopno na: <https://fronta.org/novice/misliti-kulturo/>

omogočeno ustvarjati zgolj tisto, kar koristi interesom vladajočega razreda. In kar je v interesu kapitalistov, je dolgoročno (in danes vse bolj tudi kratkoročno) v škodo delavskemu razredu - razredu, ki mu pripadamo tudi mi sami. Če torej iskreno pogledamo na svoj položaj in na svoje delo, lahko ugotovimo le to, kar je večina delavstva v Sloveniji že zdavnaj spoznala: da kultura ni na naši strani. Kultura ni napredna. Kultura ni emancipatorna. Kultura ni anti-totalitarna. Ne bodimo kot samopomembni osemdesetaši, ki so se med krvavim plenjenjem delavstva trepljali po ramenih zaradi svoje "idejne drznosti".

Da bi ustvarjalci lahko pobegnili izpod sence osemdesetih, moramo narediti več napornih korakov. Začne se z menjavo percepcije lastnega dela - s spoznanjem, da nismo individualni geniji ali nosilci napredka, pač pa množica malih obrtnikov v velikem kapitalističnem obratu, ki ustvarja bodisi profite bodisi družbeni konsenz. Če smo razumeli to, bomo tudi prenehali utemeljevati svojo vrednost s tem, da je "kultura temelj naroda" ... to so ideološke puhlice direktorjev in menedžerjev, ko se pogajajo za večje malhe proračunskega denarja, nikoli pa niso koristile delavcem. In ko smo končno prepoznali svojo delavsko pozicijo, mora slediti še delavsko organiziranje - ne skupaj z direktorji, lobističnimi zbornicami, svetniki, sekretarji in ministri, ampak proti njim. Ne proti "neukemu narodu", ki se noče in noče pustiti razsvetliti našim kulturniškim mandarinom, ampak skupaj z vsemi delavci v borbi za drugačno družbo. Prvi takšni koraki že potekajo, naša dolžnost pa je, da sindikalno povezovanje še okrepimo in razširimo, predvsem pa ga naredimo bolj bojevitega.

Da pa bi kulturo zares rešili razredne vloge, ki so ji jo namenili osemdesetaši, bo potrebno iti še dlje. V praksi delavsko povezovanje namreč ne more pomeniti zgolj še več radikalnih razstav, knjig ali dokumentarcev, da bi pokazali solidarnost z zatiranimi. Te nikogar ne ogrožajo niti ne preizprašujejo institucij, znotraj katerih nastajajo. To vrsto aktivizma je morda najbolje opisal Walter Benjamin v znamenitem eseju "Avtor kot producent": "... ne glede na to, kako revolucionarna se nam kaže ta tendenca, dejansko funkcionira na kontrarevolucionaren način, vse dokler pisec doživlja svojo solidarnost s proletariatom ideološko, ne pa kot producent."¹³ Prav to je bila napaka, ki so jo naredili tranzicijski alternativci in si je mi, ki živimo v času zaostrovanja razrednih konfliktov, uničujočih podnebnih sprememb in vojn, enostavno ne moremo privoščiti. Ne moremo se boriti za pravičnejši svet znotraj enakih produkcijskih odnosov - skupaj s preostalim delavstvom moramo prevzeti, preoblikovati ali porušiti same institucije, ki pogojujejo ustvarjalnost množic. Ali, kot je rekel Benjamin, "se spremeniti iz reproduktorjev produkcijskega aparata v inženirje, ki vidijo svoje delo v prilagajanju tega aparata k ciljem proletrske revolucije."

Benjamin je te besede, ki nam morda zvenijo pretenciozno in utopično, pisal leta 1934, ko je opazoval hitri vzpon nacizma. Izrečene so bile v vsem zavedanju resnosti trenutka, zaradi česar je ustvarjalcem tudi naložil tako zahtevne naloge. Ali se je obdobje pred drugo svetovno vojno res tako razlikovalo od današnjega dne? In ali lahko računamo na naše prvake osamosvojitve, da nas bodo popeljali ven iz krize? V takšnih časih za družbeni napredek ni dovolj leporečiti na državnih procesijah. Delavci si moramo postaviti težka vprašanja o tem, kako lahko sami organiziramo ustvarjalno produkcijo, kako lahko ta postane množično dostopna, kako odpraviti odnos "producent - potrošnik", kako spremeniti funkcijo založbe, gledališča ali muzeja ...

Osemdesetaši so ta sredstva ustvarjalnosti spremenili v orodja novopečenih kapitalistov in vse nas naredili za njihove podizvajalce. Delavci pa smo vsak kulturni praznik vabljeni, da se jim

¹³ Benjamin, Walter. 1970. The Author as Producer. V: New Left Review 1/62; Dostopno na: <https://www.marxists.org/reference/archive/benjamin/1970/author-producer.htm>

pridružimo na slovesnostih in skupaj pojemo državotvorne hvalnice temu aparatu izkoriščanja, temu javno-zasebnemu poslovnemu kartelu, temu propagandnemu stroju kapitala, ki se mu reče "slovenska kultura". Kaj če bi vabilo tokrat zavrnilo? Naj se že enkrat iztečejo ta dolga osemdeseta, da lahko začne nastajati kultura prihodnosti.